

1. BEVEZETŐ,

amely tartalmazza a disszertáció alaptéziseit

A magyar lakosság jelentős része 2006. szeptember 18-án döbbenet nézte végig otthonában az első magyar hírtelevízió élő közvetítését a főváros szívéből. A Szabadság-téren azt láthatták, hogy egy pártucat felhergelt és önmagából kivetkőzött, többségében fiatal férfi, a mintegy spontánul összeverődött legfeljebb kétezer fős tömeg szeme láttára előbb pusztá kézzel majd a helyszínen utcakövekkel és a földből kirángatott vasrudakkal felfegyverkezve szembeszállt a nemzeti televízió központi épületét védő maroknyi, érthetetlenül gyáván viselkedő rendőrcsoporttal. Majd néhányórás küzdelem után a visszavonuló rendőrök által elbarikádozott főbejáratot áttörve a hajnalig kitartó tömeggel együtt elfoglalták az épületet.

A magyar nézők döbbenete nem csak a képek közvetlen brutalitásából fakadt: lángoló gépkocsik, gomolygó füstfelhők, percek alatt harcképtelenné tett vízágyú, nem csak mentálisan kivetkőzött, hanem fizikailag is félpucér emberek, a láthatóan parancs szerint viselkedő és a passzivitásuk miatt egyre több sérült rendőr. A televízió nézőinek rémülete vagy megrökönyödése abból az általános felismerésből fakadt, hogy az eddig csak külföldről átvett, de a képernyőről a nappalikba és hálósobákba betörő hasonlóan erőszakos képek, most hazai eseményről tudósítottak. Ez megelőzően ilyen tudósításokat legutóbb például a párizsi zavargásokról láthattak. Csakhogy azok a híradókban mentek, külpolitikai eseményként és nem élőben, tőlük párszáz méterre vagy kilométerre váratlanul megszakítva a televíziós csatornák előre kiadott műsorrendjét. Mire ezeket a képeket a nagyközönség megemésztette, a politikusok pedig megmagyarázták, sokak számára az is nyilvánvalóvá vált, hogy a békés átmenet több mint másfél évtizedes „magyar mítosza” súlyos sebeket kapott, sőt az ebből fakadó hazai és nemzetközi közéleti tekintély, mint bizalmi tőke egy része, a szemük láttára oszlott szét. A rendszerváltás úgynevezett „médiaháborús”

időszakában is előfordultak hasonló megmozdulások a Szabadság-téren, az MTV székháza előtt, de fizikai atrocitásokra soha nem volt példa. Ráadásul a nemzetközi írott és elektronikus sajtó helyszíni beszámolóí nyomán módosult a Magyarországról alkotott általános vélekedés.¹

Mindez meglepő módon akkor történt, amikor éppen tíz esztendeje szűnt meg a nemzeti televízió monopolhelyzete, amely elsődleges oka volt annak, hogy itt került sor a korábbi tüntetésekre. 2006-ban már a magyar nézők kétharmada akár 40–50 csatornát nézhet anyanyelvén, száz fölött van a többnyire magyarra is szinkronizált külföldi – kábelen, műholdon és interneten – elérhető programok száma. Éppen ezért is, józan ésszel szinte megmagyarázhatatlan ez a felfordulás. Hiszen ilyen feltételek mellett már nem csak a Magyar Televízió szava, képei, üzenetei alakítják vagy befolyásolják a közvéleményt, általában pedig a nagyközönség már nem tulajdonít a többiektől eltérően fontos, megkülönböztetett érdeklődését műsorainak. Az újságírói szakma presztízse és hatása a rendszerváltás időszakával ellentétben egészében és általánosan jelentősen csökkent. Ezért is várt megválaszolásra a kérdések sora: miért éppen most történt ez? Hogyan jutottunk el ideáig? Ki találta ezt ki? Miért szervezték meg? Mit akartak üzeni ebben a formában és valóban az lett – e belőle, amit üzeni akartak? Mert az a kézenfekvő alkalmi magyarázat, hogy a miniszterelnök 2006. májusban elmondott és 2007. szeptember 17-én váratlanul napvilágra került beszéde nyomán a Kossuth téri tüntetőknek hirtelen megalapozott gondjuk lett volna a nyilvánossággal és benne elsősorban az MTV aktuális programjaival vagy más tevékenységével egész egyszerűen nem volt igaz. Minden televízióban, első sorban a három legnézettebb földi sugárzású csatornán /MTV, RTL Klub és TV2/ az előző este – szeptember 17-én kellő terjedelemben foglalkoztak a valóban belpolitikai válságot okozó beszéddel,

---

¹Az objektivitásáról híres londoni napilap, az Independent így tudósított az eseményről: „Az a szomorú igazság, hogy már régen nagy adag illúzió volt, abban a közhitben, hogy Magyarország az új Európa, a stabilitás és prosperitás mintaképe. Magyarország hírneve súlyos kárt szenvedett külföldön” (R.Hahn Veronika, 2006: 10).

amely miatt a demonstrálók egy csoportja átvonult az MTV székházához, – és arra hivatkozva, hogy nem olvasták be írásos követeléseiket – megszervez/tet/te az épület előtti tüntetést majd az ostromot.

Az imént feltett kérdésekre születő magyarázatok néhány részlete – az éppen a Kossuth – téren napról napra kibontakozó tartós tüntetéssorozat jelszavaiból, beszédeiből másfajta magyarázatot tettek valószínűvé. Például azt, hogy ez a demonstráció sorozat összefüggésben van azzal, hogy közeledett az 1956-os forradalom 50. évfordulója. A parlament előtti eseményeket sokszor próbálták egyesek a félévszázaddal korábbi – 1956-os történelmi fordulathoz hasonlítani, és ebbe az elbeszélésbe jól illeszkedett az MTV épületének „felruházása” annak a mítosznak a torz adaptálásával, amely az 1956. október 23-i események nyomán a Magyar Rádió épületének ostroma körül alakult ki. Végül is tény, hogy ami 2006-ban itt, ezen az estén lezajlott az csak előjátéka volt az egy hónappal későbbi, október 23-ai, hasonlóan véres, súlyos utcai zavargásnak, amelyre már a külföldi tévétársaságok is idecsődültek. És ez napra egybe esett az 50. évforduló ünnepségeivel, amelyeken több mint 20 ország képviselő, – köztük királyok, államfők, miniszterelnökök és más tekintélyes nemzetközi személyiségek – éppen arra emlékeztek, hogy 1956 őszének magyarországi eseményei tekinthetők az első olyan kelet-európai megmozdulásnak, amely szembeszállt a megszálló Szovjetunióval; és az elbukott, rövidéletű forradalom példája az 1989–90-es rendszerváltás után szimbolikus jelentőségűvé vált. Ennek fényében feltételezhető volt, hogy legalább az erre való emlékezés idejére szüneteltetik a magyar belpolitikai élet „hideg polgárháborús” légkörét, amely éppen a televíziós tudósításoknak is köszönhetően a parlamentben a szavak „csatája” formájában zajlott a nyilvánosság előtt és egyre gyakoribb utcai megmozdulásokba torkollott.

Végül is, ami 2006 szeptemberében és októberében Budapest szívében történt bizonyosan a minden korábbinál nagyobb televíziós nyilvánosságnak köszönhetően vált a lakosság körében ilyen elementáris élménnyé.

A televíziózás születése (1936) óta bármilyen műsor is jelenik meg a képernyőn–híradó, aktuális riport–és dokumentumfilm vagy akár a mozikból áttelepített filmek, kifejezetten televízióra gyártott fikciós művek és gyermek, szórakoztató, sport vagy ismeretterjesztő valamint szolgáltató műsorok–a közvetlenül látható képáradat és a ritkán látható műsorkészítői környezet magán viseli az adott társadalom pillanatnyi szociális békéjének vagy éppen konfliktusainak következményeit. S ezért sokszor maga a közvetítő eszköz is szó szoros értelmében vett, a budapestihez hasonló vagy ennél lényegesen súlyosabb „háborúba keveredik”. Egyetlen mondatba foglalva: **a televízió lehet tükre, eszköze, tárgya és ilyenkor többnyire helyszíne is a társadalmi konfliktusoknak.**

Ennek a jelenségnek – és a hozzá vezető folyamatnak, amelyet első perctől kezdve megkülönböztetett verbális kifejezések, speciális szakmai frazeológia kísért – pontos és szakszerű értelmezését és leírását később kísérelem meg. Most csak annyit szeretnék előrebocsátani, hogy együttes jelenlétük vagy egyikük domináns volta mindig szerves része az általam „**a televízió háborúba megy**” elnevezéssel illetett televízió-történeti folyamatnak. Ennek hatását lényegesen szélesebben értelmezhetjük, mint a hagyományosan, a nyomtatott sajtó kapcsán született "**negyedik hatalom**" fogalmát.² (vö. McQuil, 2003: 133-134 és Barbier–Lavenir, 2005: 243).

Európában a második világháború miatt éppen kipróbált nyilvános televíziós műsorszórást mindkét nagy rivális – Németország (1935) és Nagy-Britannia (1936) – kénytelen volt felfüggeszteni. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok, bár némi késéssel kezdte a műsorsugárzást (1939), de nem

---

² Valójában a „negyedik rend” elnevezés adaptációjáról van szó. Közismert, hogy először Edmund Burke használta a 18. század végén Angliában a negyedik rend – „fourth estate” – kifejezést, a nyilvánosságot képviselő és ellenőrző sajtó befolyásának jelzésére. Ezzel mintegy kibővítette a társadalmi képviselet másik három – a főnemesség, az egyház és a közrendiek – parlamenti megjelenítőjét. Mindez lényegében a francia Montesquieu által elkülönítve leírt három hatalmi ág / törvényhozó - végrehajtó – bírói / kiegészítése. Végző értelmezését az amerikai gyakorlat alakítja ki. Ez pedig úgy tekint a médiumokra, mint a nyilvánosság „örzökutyájá”-ra / public watchdog /, amelynek felhatalmazása van a közügyek védelmére, ellenőrzésére. A rendszerváltás utáni magyar helyzettel összefüggésben ezt a gondolatmenetet éppen a televíziózással kapcsolatosan a legpontosabban Horvát János elemezése dolgozta fel (1997: 61– 64).

kényszerült arra, hogy azt megszakítsa így helyzetét sikerült globális fölényé alakítani. (Dizard, 1966: 23-24, 38 és Noam, 1991: 79 és 118). Így aztán már önmagában figyelemreméltó, hogy bár a különböző műsorszóró intézmények programjait, – a rádiót követően a televíziós hírszolgáltatásokat, aktuális programokat, sőt olykor a szórakoztató műsorokat is – sokszor cenzúrázták vagy megcsonkították, de ritkábban tiltották be abban a formában, mint a nyomtatott sajtó egyes orgánumait. Sőt, e komplex "televíziós jelenség"-nek egyik karakteres vonása, hogy ha rákényszerül, akkor gyakran még arra is képes, hogy az őt időben megelőző információs eszközöknél határozottabban és erőteljesebben forduljon szembe az adott hatalmi struktúra vagy politikai berendezkedés általában közérdeket sértő vagy „rendcsinálásra törekvő” szándékával.

Mindezt azért is tehette meg, mert többnyire csak így tudott megfelelni annak a működéséhez nélkülözhetetlen, organikus sajátosságának, amelynek lényege: ha befogják a száját, és végleg kialszik a fény az otthoni képernyőkön, akkor ez a fizikai tény egyben a hatalom nyilvánvaló beismerő vallomása is saját kudarcáról. Ha egyszer elkezdődött a műsor terjesztése és eljutott az év 365 napján meghatározott ideig, akár 24 órán át, megszakítás nélkül, akkor a képernyő csak technikai hiba miatt sötétül el. Valamilyen műsort mindig sugározni kell. Régen még szokás volt egyes televíziókban két program között a „szünet” felirat is. Ma ez elképzelhetetlen, mert minden szabad percet igénybe vesz a kereskedelmi termékekről szóló reklám vagy „közérdekű üzenet” illetve a saját műsor promóciója. Így aztán minden olyan eltérés, amely az előre kiadott program változásával jár különleges oka, üzenete van. Ha tehát rendkívüli okból szakad félbe, – „törik meg” – a műsorfolyam, azt külön jelzik a „*breaking news*” angol kifejezés különféle megfogalmazású változataival, amely minden esetben szó szerint ezt jelenti: „hírekkel történő adás megszakítás”.

A televízió e "tartós hadiállapota" nem mindig és nem mindenkinek nyilvánvaló jelenség. Akkor feltétlenül az, amikor a televíziós /elektronikus/

újságírás valóságos háborús viszonyok között egybeesik a *hadtudósítói* tevékenységgel vagy békés körülmények között az úgynevezett „*médiaháborúk*” formájában zajlik. A televíziós újságírás társadalmi feladatainak teljesítésére törekedve – miközben természetes rutinnal végzi a tőle megszokott feladatát, vagyis a tájékoztatást, a szórakoztatást, az ismeretterjesztést–oktatást és a szolgáltatást – ezzel egy időben lényegében maga írja a műfaj, az eszköz és az intézményrendszer szabadságharcának történetét is. Mindez lényegében már a nyomtatott sajtó korában tapasztalható, de a televíziós újságírás teszi igazán „láthatóvá” ezt a jelenséget.

Ezen alaphelyzet bemutatása után, a disszertáció általános témakörét kijelölve **az első tézisem** az emberi viselkedés tanulmányozásának egyik szociálpszichológiai alaptételéhez kötődik:

- eszerint az emberi létezés egyik legfontosabb természetes formája az egyénen belüli, a személyek közötti, és a társadalmi kommunikáció. Ezen belül ez utóbbinak a legfejlettebb formája a tömegkommunikáció, amely megszakadhat vagy mesterségesen felfüggeszthető, de egészében gyakran még bennünk is öntudatlanul vagy vegetatív formában zajló folyamat, és akár a személyekre, akár a társadalmi helyzetekre gondolunk érvényes a tétel: **„nem lehet nem kommunikálni”**(Terestyéni, 2006:14).

Így aztán az is könnyen belátható, hogy éppen a társadalmi kommunikáció egyik legkorszerűbb, legfejlettebb és legkifinomultabb megjelenési formája a televíziózás, mint tömegkommunikációs eszköz abban az állapotban képes csak eleget tenni a maga teljességében a vele szemben támasztott elvárásoknak, ha tevékenységével szorosan összefüggő állapota, hogy szükség esetén **„kénytelen háborúba menni”, mint hadtudósító közvetítő eszköz /medium/ vagy mint a politikai csatározások tudósítója és résztvevője /médiaháború/.**

Ráadásul ez a folyamat nem pusztán kényszerű, hanem bizonyos feltételek mellett szükségszerűen bekövetkező állapota. És mindez – mint látni fogjuk –

lényegében független attól, hogy finanszírozása magánforrásokból vagy közpénzből történik.

A **második tézisem** – és az elemzés egyik legfontosabb témája – **hogy a televízió, mint tömegmédiium befolyásának növekedése közben átalakul kifinomult, manipulatív közvélemény-formáló „fegyverré”**. Eközben beépül a társadalmi folyamatokat és változásokat irányító mechanizmusok rendszerébe, és ezért a különféle hatalmi technikák állandó célpontjává válik. Közben akkor is ki lehet szolgáltatva politikai csatározásoknak, ha ennek megakadályozására alkotmányos keretek között konszenzussal elfogadott törvények születnek.

A **harmadik tézisem** az, **hogy a fenti folyamat meghatározó módon formálja magát a tömegkommunikációs eszközt is** – hol felhasználva rendkívüli, többdimenziós hatásmechanizmusát, hol pedig átmeneti vagy végleges korlátokat szabva működési lehetőségeinek. Ekkor kiváltságos helyzetbe kerül azzal, hogy birtoklása nem csak a befolyásolási lehetőségei miatt válik fontossá, hanem azért is, mert hat a hétköznapi politikacsinálásra. Ugyanakkor felruházzák a hatalmi folyamatok bemutatásához, tükrözéséhez szükséges technikai és gazdasági eszközrendszerrel és azzal a képességgel, hogy önmagát újra és újra megújítva különleges vagy szélsőséges esetekben akár önálló hatalmi tényezővé is válhasson.

E disszertáció a televíziózás történetének néhány fordulópontját tekinti a vizsgálódás legalkalmasabb keretének. Természetesen nem törekszem teljességre, hanem gondosan kiválasztott példák segítségével igyekszem bemutatni a legfontosabb azonosságokat és eltéréseket. Ezek voltaképpen esettanulmányok, amelyek időpontjai témái vagy színhelyei a következők:

- 1936 : a spanyol polgárháború;
- 1951– 52 : a koreai háború;
- 1952– 55 : a maccarthyizmus elleni „televíziós háború” (Egyesült Államok) ;
- 1964 – 75 : a vietnami háború;
- 1972 – 74 : a Watergate ügy (Egyesült Államok);
- 1979 – 80 : a teheráni túszdráma / Irán /;
- 1956/1972 : a szuezi válság és a falklandi háború párhuzamos elemzése;
- 1982 – 1986: Margaret Thatcher és a BBC „médiaháborúja”;
- 1989 : a romániai karácsonyi forradalom;
- 1989 – 1995: a magyarországi médiaháború első szakasza az úgynevezett „médiatörvény” megszületéséig;
- 1991 : az Öböl – háború, illetve a moszkvai puccs Gorbacsov ellen;
- 2001 : a New York – i Világkereskedelmi Központ (WTC) tornyainak lerombolása;
- 2003 : az Egyesült Államok és a szövetségesek háborúja a terrorizmus és Irak ellen;
- 2006 : az MTV ostroma.

Összefoglalva: azt szeretném bemutatni, illusztrálni, és ahol szükséges bizonyítani, hogy a maga korában a kommunikációról szóló elméleti írásaiban igencsak „avangard” megfogalmazású hasonlatokkal fellépő kanadai szociológus, Marshall McLuhan médiaelméleti közhelyé vált frappáns axiómája: „A média maga az üzenet – The media is the message” (McLuhan, 1964: 314) elsősorban a televíziózásnak majd az információs forradalom kiteljesedésének, a digitális tartalmat sokfunkciós platformként megjelenítő

„képernyőnek” köszönhetően miért alakítható át és értelmezhető a XX. és XXI. században már új axiómaként ekképpen fordítja meg : „az üzenet maga a média” formulává. Sőt McLuhan felismerését mintegy húsz esztendővel később az amerikai szociológia egyik eredeti személyisége, Neil Postman a szórakoztató műsorokról írott remek, esszéjében ekképpen fordítja meg: „A médium maga a metafora” (Postman, 1985: 3). Ezt a következő húsz esztendőben egyre jobban bővülő majd napjainkban kiteljesedő transzformációt szeretném a televíziós újságírás történetének néhány példájával bemutatni és elemezni úgy, ahogy békés „médiaközvetekben” és valóságos háborús események során összekapcsolódott a társadalmi konfliktusok különböző formáinak folyamataival.³

Bp. 2008. február

Wisinger István,
főiskolai docens,
Kodolányi János Főiskola,
Kommunikációs és Médiatudományi Tanszék

---

³ A disszertáció elkészítéshez nyújtott segítségéért és hasznos tanácsaiért köszönettel tartozom: Bajomi – Lázár Péternek, Bárdos Andrásnak, Báron Györgynek, Bernáth Lászlónak, Horvát Jánosnak, Horváth Ádámnak, Kéri Lászlónak, Szekfü Andrásnak, Zöldi Lászlónak, valamint a Kodolányi János Főiskola rektorának dr. Szabó Péternek és a Kommunikációs és Médiatudományi Tanszék vezetőjének, Györffy Miklósnak